

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ
СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ
ЯК НЕОБХІДНА УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ
ПОВНОЦІННОГО ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Основною метою вищої освіти в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства є підготовка кваліфікованого фахівця відповідного рівня і профілю, конкурентоспроможного, здатного до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності, який вільно володіє своєю професією й орієнтується в суміжних сферах діяльності.

Розширення масштабів і виникнення нових форм і моделей інженерно-технічної роботи, рівень її ефективного, перетворювального впливу на життєзабезпечення особистості все більше залежать від рівня орієнтації і сформованості соціальної зрілості студентів, їх готовності до соціальної і професійної діяльності. Тому суспільству, державі, різним соціальним інститутам сьогодні потрібні фахівці, які володіють фундаментальними методологічними та професійними знаннями, цілісним гуманістичним світоглядом, які здатні до інтеграції комплексних знань різних галузей наук, до реалізації технологій, засобів, прийомів, адекватних потребам суспільства.

Водночас рівень підготовки студентів у вищих навчальних технічних закладах не забезпечує їхньої готовності до реалізації всієї сукупності соціальних ролей і функцій, які в сучасних умовах набули настільки багатомірні параметри.

Як відомо, проблема становлення зрілості фахівців різних професій не є новою в педагогічній науці. Досліджувалися проблеми соціальної зрілості вчителя (В.В. Радул, А.О. Реан), економіста (О.В. Михайленко), соціально-психологічної зрілості технічного працівника (Т.В. Степанова). Вивчалися питання соціально-моральної зрілості (А.О. Кошелева), академічної зрілості (Т. Страва), громадянської зрілості (Ю.А. Маринкіна, М.М. Чумакова, Р.І. Хмелюк) тощо.

Предметом окремих досліджень став процес становлення соціальної зрілості в учнів загальноосвітніх шкіл (І.Л. Булигін, М.І. Теміров), випускників професійно-технічних училищ (Т.М. Гусєва, Ю.Г. Кузнецов), робітників і спеціалістів (О.Г. Галицький), студентів (Т.В. Степанова), курсантів і військовослужбовців (М.І. Заплавний, М.М. Мороз).

Проблема соціальної зрілості знайшла відображення в:

– психологічних концепціях соціалізації індивідуалізації особистості (Г.М. Андрєєв, Е. Еріксон, І.С. Кон, А.В. Петровський, Д.І. Фельдштейн);

– соціальних установках і ціннісних відносинах (В.Н. Мясіщев, В.А. Ядов);

– теоретичних уявленнях про особистісну зрілість у психології (А.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, А. Маслоу, В.А. Петровський, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм);

– розробці методів активного соціально-психологічного навчання (Ю.Н. Ємельянов, Є.С. Кузьмін).

Проте слід зауважити, що сьогодні не до кінця розкриті та обґрунтовані наукова сутність, структура соціальної зрілості особистості студентів вищих навчальних технічних закладів.

Мета статті – обґрунтування теоретико-методологічних основ формування соціальної зрілості студентів вищих навчальних технічних закладів та умов її реалізації в освітньому просторі.

Дослідження процесу формування соціальної зрілості студентів вказують на необхідність цілісного особистісного, академічного та соціального розвитку. Проте практично відсутні теорія, технологія, механізми цілісного формування соціальної зрілості в процесі професійної підготовки до майбутньої багатопрофільної професійної діяльності.

Аналіз існуючих концепцій формування соціальної зрілості студентів засвідчує наявність досліджень, які диференційовано розглядають особистісну, академічну, соціальну зрілість. У цьому випадку результати досліджень зводяться до формування сукупності властивостей і якостей особистості майбутнього фахівця будь-якої певної спрямованості. Водночас кожен вид зрілості (особистісна, академічна, професійна, соціальна тощо) є підсистемою складної інтегрованої системи, зумовленої закономірними взаємозв'язками, які в реальній дійсності виявляються нерівномірно.

Так, академічна зрілість не пов'язана однозначно з особливостями соціальної поведінки особистості, її уявленнями про природу соціальних відносин і механізмах взаємодії людини в суспільстві, в тій чи іншій спільноті чи групі. Академічна зрілість може стимулювати процес розвитку соціальної зрілості, але не може заміщувати, зумовлювати або детермінувати його. Академічна зрілість повністю знецінюється соціальною непристосованістю, незрілістю, неадаптивністю особистості.

Особистісно зріла людина виявляється безпорадною в соціумі, якщо вона не володіє комплексом соціальних знань, досвідом соціального спілкування, відносин, соціальної поведінки в його реальних умовах. Особистість може бути соціально зрілою, здатною ставити соціальні цілі й досягати їх, але цього недостатньо для особистісно-професійного самовираження та самореалізації у професійній діяльності. Наявність окремих властивостей, якостей особистості й рівною мірою сукупності якостей певної спрямованості на рівні зрілості не свідчить про повноцінний цілісний розвиток студента як особистості, фахівця і громадянина.

Тому необхідні вивчення та опис процесу становлення соціальної зрілості, розробки етапів, способів і методів організації освітнього процесу, що забезпечує цілісний розвиток студента до рівня інтегративної зрілості, домінуючою ланкою якої є формування соціальної зрілості.

Особистість студента – це складне соціальне явище. Цілісність особистості досягається за рахунок гармонійного розвитку її складових. Здатність студента більш-менш досконало виконувати свої основні соціальні функції залежить від цілісності його особистості.

Під становленням соціальної зрілості студентів ми розуміємо спеціально організований у ВНЗ освітній процес, спрямований на формування соціально-особистісних якостей під впливом соціальних дій, професійної діяльності, власної активності і та виражений у кількісно-якісних особистісних перетвореннях. Становлення соціальної зрілості студентів пов'язане з формуванням і стабілізацією базових соціальних якостей, що входять до структури соціальної зрілості.

Закон України “Про освіту” стверджує, що державна політика в галузі освіти повинна будуватися на принципах безперервності та наступності.

Кожна наступна ступінь (етап) системи безперервної освіти повинна враховувати рівень досягнутого, забезпечувати наступність, сприяти нарощуванню не тільки знань, умінь і навичок, а й розвивати творчість, формувати здатність приймати особистісно значущі рішення, застосовувати на практиці здобуті знання та вміння.

І кожен такий етап-період закінчується досягненням своєї вершини, своєї зрілості, яка втілюється в готовність до переходу на новий, вищий щабель освіти та розвитку.

Ефективність процесу становлення соціальної зрілості студентів забезпечується комплексом організаційно-педагогічних умов, що передбачають соціально-професійну спрямованість освітнього процесу, проведення занять, спрямованих на самовизначення і саморозвиток особистості; створення психологічно сприятливого клімату і ситуації успіху для всіх суб'єктів освітнього процесу.

Одним з головних елементів соціальної зрілості студентів ВНЗ є соціальна активність. Активність студента як важлива умова соціальної діяльності та характеристика рівня соціальної зрілості його особистості виникає при взаємодії свідомості та соціально-практичної діяльності й оптимально розвивається лише в результаті поєднання багатьох видів діяльності, за допомогою яких у студента формується творче та відповідальне ставлення до досягнутих результатів у кожному з них. Студент віддає перевагу певним видам діяльності, де найбільш повно можуть реалізуватися його здібності, потреби та життєві плани. Особистість студента, відчуваючи на собі вплив середовища, соціальних інститутів та власної діяльності, все-таки зберігає відносну автономність у розвитку власного внутрішнього світу, самосвідомості та самостворення. В потенційній здатності до здійснення функцій самоконтролю, саморегуляції та самосвідомості полягає активна життєва позиція особистості студента. Активне входження студента у сферу культурних ціннісних і духовних надбань людства, мікросоціуму відбувається в разі виявлення ним активності та відповідальності, узгодженої з характером спеціальності, якою студент оволодіває.

Соціокультурна діяльність студента найчастіше супроводжується виявом його активності в навчально-пізнавальній діяльності та під час проходження практики. Ціннісна свідомість, яка пояснює активне, діяльне ставлення особистості до дійсності, відіграє особливу роль у розумінні соціальної зрілості особистості. Рівень розвитку особистості, міра усвідомлення співвідношення суспільної та особистісної сфери, матеріальної та духовної відображається в системі цінностей людини. Найповнішому розвитку внутрішнього світу особистості студента сприяє його діяльність. Активність діяльності визначається взаємовідповідністю свідомого, цілеспрямованого, творчого ставлення студента до цієї діяльності. Якість діяльності студента, як і молодого фахівця з обраної спеціальності, найефективніше розкривається у його соціальній активності, що виявляється за допомогою конкретних перетворень та самодіяльності в усіх сферах студентського життя.

Формування соціальної позиції студента є однією із передумов ефективного формування соціальної зрілості. Соціальна позиція – система якостей його особистості, яка регулює духовну та предметно-практичну діяльність студента за допомогою наявних у ній (системі) установок, інтересів, вибіркового ставлення до соціальних цінностей і світоглядних критеріїв.

Реалізація студентом активної життєвої позиції в різноманітних видах суспільної діяльності та професійному навчанні залежить від рівня сформованості установок та навичок діяльності, інтересів, міжіндивідуальних стосунків.

На думку В.В. Радула, соціальна відповідальність особистості студента передбачає реалізацію самовизначеності особистості й на цій основі соціально зріла особистість студента виявляє здатність до: усвідомлення власних дій та необхідності особистого внеску в життя суспільства і відповідальність за них; вільного та ініціативного вибору суспільно значущої мети; узгодження своїх намірів, можливостей та індивідуальних якостей з вимогами конкретної діяльності та сфери взаємодії із соціальним середовищем [2, с. 115].

Формування соціальної відповідальності як однієї з найголовніших професійних якостей студента – майбутнього фахівця вимагає цілеспрямованої, комплексної роботи з усіма студентами відповідного навчального закладу. Знання, які здобуває студент у цьому закладі, мають особистісну значущість, вони перетворюються на переконання, стають можливими мотивами поведінки і як результат знаходять своє виявлення у практичній діяльності.

Формування елементів структури соціальної зрілості особистості студента здійснюється під час його професійного навчання. Інтенсивність діяльності студента в цей період суттєво впливає на критеріальні характеристики соціальної зрілості (соціальну активність, соціальну самовизначеність, соціальну відповідальність), які набувають відповідної форми, що виявляється в різних рівнях соціальної зрілості.

В розвитку соціальної зрілості впливи зовнішніх чинників, як позитивних, так і негативних, набувають значущості не самі по собі, а у зв'язку з власною особистісною позицією студента, його суб'єктивним ставленням до діяльності, а також практичною реалізацією цих відносин у його діях та вчинках. Результатом внутрішнього переопрацювання студентом зовнішніх впливів є розвиток вищого рівня соціальної зрілості його особистості.

На основі теоретичних узагальнень та в результаті експериментальної роботи В.В. Радул обґрунтував та назвав такі рівні формування соціальної зрілості особистості студента в процесі професійного навчання:

- формально-пізнавальний;
- усвідомлено-продуктивний;
- прагматично-реалізований.

На основі попередньої класифікації рівнів формування соціальної зрілості особистості студента та їх характеристик, згідно з класифікацією, яку пропонує В.В. Радул, визначаємо такі базові *компоненти* соціальної зрілості особистості студентів:

- соціальна відповідальність;
- соціальна активність;
- комунікативна толерантність;
- орієнтація на соціально значущі цінності;
- здібності до компетентної взаємодії з членами суспільства;
- соціальне самовизначення.

Зростання соціальної зрілості особистості студентів у процесі професійного навчання у вищому навчальному закладі здійснюється в прямій залежності від зростання активності самостійності студентів у пізнавальній діяльності, яка стає для них усвідомленням поєднання вимог суспільства, міри індивідуальної свободи та об'єктивних обставин. Ця ситуація є однією з умов цілеспрямованого впливу на процес формування соціальної зрілості особистості студентів.

Своєрідною властивістю особистості соціально зрілого студента є зростання позанавчальної пізнавальної активності, що дає змогу здійснювати зворотний вплив на оточення. Ця властивість знаходить вияв і тоді, коли студент усвідомлює не тільки ту обставину, що зближує його з іншими студентами своєї спеціальності, а і свою відмінність у креативному самовираженні в реалізації професійної мети. Удосконалюючи свою пізнавальну діяльність, студент усвідомлює себе не тільки як соціально зрілу особистість, а й як соціально-професійну одиницю. Завдяки цьому студент усвідомлює і відчуває свою значущість для тих, хто його оточує, розуміє відповідальність за себе перед ними, потім перед собою та як вищий ступінь відповідальності за себе і за оточення перед іншими.

Самоосвіта є основою самостійної пізнавальної діяльності студента, яка реалізується на основі цілеспрямованої потреби студента в постійному оновленні та засвоєнні знань за допомогою різноманітних джерел. У про-

цесі самоосвіти людина пізнає свої сутнісні рушійні сили, що переходять у свідоме прагнення збільшити свій багаж знань, здобувати нові знання в процесі цілеспрямованої, самостійної професійної діяльності.

Самоосвітня пізнавальна діяльність може спрямовуватися викладачем, але студент самостійно виконує необхідні завдання, розширює та поглиблює здобуті в процесі професійного навчання знання. Для студента позанавчальна пізнавальна діяльність є автономною. Студент самостійно визначає цілі самоосвіти, обсяг, способи здобуття знань, форми самоконтролю.

Формування інтелектуальної активності майбутнього фахівця забезпечується предметно-професійною пізнавальною діяльністю, а соціальна зрілість студента формується за допомогою діяльності щодо засвоєння норм відносин з іншими людьми. Пізнавальна діяльність студента підкріплюється спрямованістю формування соціальної зрілості як власної особистості, так і інших суб'єктів навчально-виховного процесу, що зумовлює зміст позанавчальної пізнавальної діяльності студентів, який моделюється на основі знання цього змісту в цілісній структурі особистості, в руслі відносин та потреб, які визначають рівень розвитку особистості.

В умовах сьогодення зростання рівня соціального самовизначення студентів за допомогою активізації їх у позанавчальній пізнавальній діяльності пояснюється тим, що, виявляючи таку активність, студент формує такий рівень соціальної зрілості, який сприяє не лише забезпеченню оволодіння новими знаннями, а й власному розвитку особистості.

У процесі організації позанавчальної пізнавальної діяльності зростанню рівня соціального самовизначення студентів сприяють такі заходи:

- поглиблення методів теоретичного і практичного аналізу, дослідження прийомів постановки завдань, аналіз ситуації, перехід до новаторських дій;

- розширення обсягу та оновлення змісту інформації, зростання ерудиції, оволодіння вищим рівнем професійного світогляду;

- оволодіння сукупним аналізом наявних проблем, обґрунтування різних поглядів і можливості їх збігу;

- оволодіння прийомами та засобами втілення різних соціальних ролей, вияв гнучкості в прийнятті відповідної ролі, наслідування і виконання відповідних функцій, які лежать в основі оволодіння додатковими спеціальностями, і як результат формування фахівця ширшого профілю.

Додаткове володіння довільними уявленнями студента про особистісні показники як власного розвитку, так і розвитку своїх колег на основі вимог сучасного розвитку суспільства забезпечує пізнавальна діяльність.

Позитивний вплив на розвиток соціальної активності студентів здійснюється за допомогою побудови аргументів та організації відповідних вимог, виходячи з наявності полімотивації навчально-виховної діяльності й практично-ціннісної необхідності взагалі.

Активна участь студента в позанавчальній пізнавальній діяльності сприяє ефективному зростанню рівня соціальної зрілості особистості. Завдяки цьому він оволодіває здатністю значно ефективніше впливати на формування соціальної зрілості колег по навчанню.

Формування соціальної зрілості студентів вищих навчальних технічних закладів здійснюється шляхом упровадження в навчально-виховний процес розробленої системи формування соціальної зрілості студентів, спрямованої на розвиток комплексу когнітивних здібностей особистості (пізнання партнерів спілкування та психологічних особливостей процесу комунікації в цілому), оволодіння вміннями й навичками соціальної поведінки, на набуття досвіду здійснення соціальної взаємодії, активності, відповідальності, а також соціального самовизначення.

Формування соціальної зрілості студентів вищих навчальних технічних закладів є спеціально організованим процесом, побудованим на основі системного підходу, цілеспрямованим, динамічним, інноваційним за своїм характером, адаптованим до реальних умов компетентної діяльності особистості й охоплює такі взаємопов'язані та взаємозалежні елементи:

- мета, завдання і зміст формування соціальної зрілості студентів;
- особливості соціальної поведінки майбутніх фахівців у професійній сфері;
- принципи виховання, методи, форми організації формування соціальної зрілості студентів вищих навчальних технічних закладів;
- педагогічні умови, дотримання яких сприяє формуванню якостей особистості, необхідних для ефективного виконання своїх професійних, соціальних та особистих обов'язків, поетапна реалізація заходів, спрямованих на формування високого рівня соціальної зрілості студентів.

Формування соціальної зрілості студентів ВНТЗ відбувається поетапно. Етап теоретичної підготовки передбачає відповідну організацію навчально-виховного процесу студентів, на основі застосування комплексу методів і форм навчання та виховання, спрямованих на формування соціальних знань, умінь, навичок та якостей особистості студента; етап практичної підготовки спрямований на закріплення знань, удосконалення та відпрацювання умінь та навичок, розвиток рис і якостей особистості в реальних умовах безпосередньо комунікативної діяльності та у сфері повсякденного життя людини.

Результатом цілеспрямованого формування соціальної зрілості студентів вищих навчальних технічних закладів є здатність особистості гнучко орієнтуватися в постійно змінюваних соціальних умовах та ефективно взаємодіяти із соціальним середовищем і розглядається як цілісне, складне особистісне утворення, інтегративна якість особистості, яка полягає у інтелектуально-моральній саморегуляції, спрямоване на ефективне вирішення суб'єктом певних життєвих проблем.

Висновки. Таким чином, є всі об'єктивно-суб'єктивні підстави, які свідчать про актуальну потребу в розробці теоретичних і практичних шля-

хів формування соціальної зрілості студентів ВНТЗ як системи і цілісності, яка реалізується й формується лише в процесі диференціації і інтеграції їх сутнісних властивостей і характеристик.

Разом з тим це дослідження не претендує на вичерпне вирішення розглянутої проблеми, вивчення процесу становлення соціальної зрілості особистості може бути продовжено в таких напрямках: розробка та адаптація моделі формування соціальної зрілості студентів при переході на багаторівневу систему вищої освіти з виділенням ступенів “бакалавр”, “магістр” і забезпечення моделі комплексом організаційно-педагогічних умов.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 240 с.
2. Радул В.В. Соціально-професійне становлення особистості : монографія / [за ред. В.В. Радула]. – Кіровоград : Імекс ЛТД, 2002. – 263 с.
3. Рейнвальд Н.И. Студент на пороге XXI века : сб. ст. / Гос. ком. СССР по нар. образованию ; [отв. ред. Н.И. Рейнвальд]. – М. : Изд-во ун-та дружбы народов, 1990. – 149 с.
4. Самоукина Н.В. Психология профессиональной деятельности : учебное пособие для студентов неспех. высш. учебн. завед. / Н.В. Самоукина. – [2-е изд.]. – СПб. : Питер, 2003. – 244 с.
5. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: От деятельности к личности : учебное пособие для студентов, обуч. по напр. и спец. психологии. – М. : Академия, 2001. – 304 с.
6. Скрипченко О.В. Психолого-педагогічні основи навчання : навч. посібник для виклад. психії та пед-ки, аспірантів, студ. пед. навч. закладів та курсантів військових училищ / О.В. Скрипченко, О.С. Падалка, Л.О. Скрипченко ; М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Київ : Укр. Центр духовної культури, 2003. – 328 с.

ЗАСКАЛЄТА С.Г.

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Розвиток науково-технічного прогресу висуває нові вимоги до професійної підготовки фахівців усіх рівнів, у тому числі до фахівців аграрної галузі.

Аграрна сфера виробництва є специфічною галуззю народного господарства. Основним її завданням є забезпечення населення продовольством. Його особливістю є суттєва залежність від природних чинників. У зв'язку з цим відносно повільніше пристосовується до економічних і технологічних змін у суспільстві та виробництві. Все це зумовлює вдосконалення системи професійної підготовки фахівців аграрної галузі.

Мета статті – розглянути шляхи модернізації системи професійної підготовки фахівців аграрної галузі в Україні.

Аграрна галузь виробництва залишається однією з основних системоутворювальних складових життєдіяльності України. Ось чому ефективність її функціонування визначається готовністю кадрів усіх рівнів до роботи у сучасних умовах. Це вимагає застосування у сфері професійної підготовки фахівців аграрної галузі нових, інноваційних технологій та методів навчання, а також широкого використання досвіду країн Європейського Союзу.